

Kort historik

Kråksmåla socken ligger i en småbruten, sjörik och glesbebyggd skogsbygd. Av förhistoriska fornlämningar är endast en hällkista känd. På ca 20 platser finns slag efter lågteknisk järnframställning från medeltiden, då den nuvarande bygden växte fram.

Kråksmåla kyrka invigdes år 1762 och dess föregångare var medeltida. Kyrkan är en tornlös, spånklädd och skeppsformad timmerkyrka. Altartavlan från 1762 är målad direkt på timmerväggen och bland medeltida skulpturer märks ett helgonskåp med sekundärt insatt Birgittabild från 1400-talet samt en Sankt Göransgrupp från ca 1500, båda av hög konstnärlig kvalitet.

Källor

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.

KLM Kalmar läns museums arkiv.

Kons Konserveringsrapport Jönköpings läns museum 2000:13

De nedan redovisade uppgifterna utgör en sammanfattning av redovisad litteratur och genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia.

År	Händelse	Källa
1761-62	Kyrkan uppfördes av Magnus Svensson, Fröjsamåla i Åseda socken.	Kons
1763	Den förgående kyrkans stensakristia ingick ursprungligen i den nya kyrkan men ersattes redan detta år med dagens i trä.	KLM Top.ark.
1765	Det första orgelverket inköptes av organisten i Ryssby herr Sweder.	KLM Top.ark.
1766-67	Stigluckan uppfördes.	KLM Top.ark.
1768	Kyrkan spånkläddes.	Kons
1775-76	Interiören målades. En rik dekormålning utfördes i taket, på väggarna och i koret av J. H. Wadsten och hans gesäll Zelander. Taket försågs med motiv som t.ex. Uppståndelsen, Yttersta domen, Helvetet och Paradiset. På väggarna målades pilastrar och korväggen smyckades med altartavla med altaruppsats i trompe-l'oeil målning sannolikt utförd av Zelander. I läktarbarriärens fält målades apostlar och bänkinredningen marmorades i blått. Kyrkan målades även exteriört och taket tjärströks.	ATA Kons
1798	En ny predikstol tillverkades av Mäster Bergman.	Kons

1834	Nya fönster tillverkades av snickare Bergström.	Kons
1839	En genomgripande ommålning genomfördes och all dekormålning övermålades. Sannolikt var det i samband med denna ommålning som de ursprungliga framställningarna i taket skrapades bort. En ny altartavla framställande Kristus på korset, målad på duk och med nyklassicistisk omramning placerades framför den gamla, målade altaruppsatsen. Väggar och tak målades i vitt och läktarbröstningen gråmålades.	Kons
1842	Kyrkan målades om invändigt av kyrkomålaren Schiöld, Kalmar.	KLM Top.ark.
1846	Det ursprungliga orgelverket ersattes av ett nytt byggt av Johannes Magnusson, Nässja, Lemhult socken.	
1893	Kamin installerades i kyrkan och sakristian.	ATA
1902	Äldre träskulpturer målades om i vitt.	Kons
1904	Ytterväggarna rödfärgades och lagades. Interiören målades av Konrad Windahl och väggarna gavs en bröstning i en kraftig blågrön kulör. Däröver målades väggen i gult och taklisten utfördes i vitt, blått och gult. Även annan inredning försågs med bröstningens starka blågröna kulör.	Kons
1918	En ny orgel köptes av Åkerman och Lunds orgelfabrik. I samband med installationen av denna ändrades läktaren och gav det framskjutande mittparti i vilket ett ryggpositiv placerades.	ATA
1927	Golvet försågs med matta och altarringen med röd tygstoppning. Gardiner uppsattes i fönstren.	ATA
1928	Exteriören ommålades, väggarna gavs en ljus röd färg och taket tjärströks. Dörrar och fönster ommålades. 1839 års altartavla på duk togs bort och den ursprungliga, underliggande och nu exponerade altaruppsatsen i form av väggmålning restaurerades. Den ursprungliga, målade altaruppsatsen konserverades av Sven Sundbaum, Linköping.	Kons
1932	En renovering genomfördes av byggmästare Erik Bjelking, Kalmar efter ritningar av arkitekt Paul Boberg, Växjö. Nytt värmesystem installerades och ett pannrum byggdes under sakristian. I samband med grävningarna för värmeanläggningen återfanns den gamla kyrkans murar under kyrkgolvet. På undersidan av kyrkgolvet	ATA

	<p>återfanns även målningar från 1400-talet vilka även de sannolikt kom från den gamla kyrkan.</p> <p>Kyrkans interiör målades av målarmästare Gustavsson, S:t Sigfrid.</p>	
1946-47	<p>En exteriör renovering genomfördes under arkitekt P. Boberg. De dåliga delarna av vägg- och takbeklädnad byttes ut och exteriören målades.</p> <p>Enligt renoveringsprotokollet från 1932 var väggarna strukna i en ljus röd färg. Man menade dock att nästa gång kyrkan skulle målas borde detta göras i en mörkare röd färg, vilket även gällde klockstapeln.</p> <p>Sannolikt var det även i samband med denna renovering som hänggrännor och stuprör av koppar sattes upp.</p> <p>Klockstapeln renoverades och fick två nya klockor.</p> <p>Den gamla stigluckan som stått i ett hörn av kyrkogården och fungerat som redskapsskjul flyttades tillbaka till sin rätta plats vid kyrkogårdsporten.</p>	Kons
1948	<p>En mindre färgundersökning gjordes för att utröna om det i äldre källor beskrivna figurmåleriet på läktarbröstningen kunde återfinnas. Några spår av figurmåleri kunde dock inte hittas.</p>	ATA
1954-55	<p>Interiör renovering genomfördes under arkitekt B. J. Jörgensen, Växjö.</p> <p>1839 års altaruppsats kring den ursprungliga altartavlan togs bort. Koret utvidgades och försågs med en ny altarring.</p> <p>Den norra väggens mittfönster sattes igen med luckor och ett äldre Birgittaskåp placerades framför det igensatta fönstret.</p> <p>Framför Birgittaskåpet placerades en ny dopfunt i svartek och glas designad av glaskonstnär Sven Palm.</p> <p>De tvärställda bänkarna i långhusets sidopartier togs bort och sittbänkarna gjordes bekvämare.</p> <p>De gamla läktartrapporna togs bort och nya tillverkades.</p> <p>Läktaren utvidgades och gjordes rak, i liv med det tidigare framskjutande mittpartiet.</p> <p>Orgeln från 1918 ersattes av ett nytt orgelverk infogat bakom den befintliga orgelfasaden. Orgeln tillverkades av orgelbyggare Olof Hamberger, Göteborg.</p> <p>Fönstren försågs med nya innanfönster med antikglas. Även i de befintliga bågarna sattes antikglas in.</p> <p>Primklockan från den föregående kyrkan placerades i koret.</p> <p>Nytt golv lades in och ljuskronorna hängdes om i dubbla rader.</p> <p>I vapenhuset i väster togs det befintliga trägolvet bort och ersattes av hårdbränt tegel på betongunderlag.</p> <p>Den senare tillkomna plåten på sakristians dörr togs bort och dörrens ursprungliga utseende återställdes.</p> <p>Pappspänningen på sakristians väggar togs bort.</p>	Kons

	På predikstolen och bänkfasaderna togs de ursprungliga färgerna fram. Elvärme installerades. Interiören målades om. De äldre målningarna restaurerades av S. Wahlgren, Jönköping.	
1991	Altartavla och krucifix konserverades.	Kons
1992	Sakristian fick ny skåpsinredning för bl.a. textilförvaring.	Kons
2002	Kyrkans bemålade inventarier inventerades av Jönköpings läns museum och åtgärdsförslag upprättades.	KLM Top.ark.

Övergripande kulturhistorisk bedömning

Generella värden

Som alla andra kyrkor byggda före utgången av år 1939 skyddas Kråksmåla kyrka genom Kulturminneslagen (SFS 1988:950). Lagskyddet är ett uttryck för att dessa kyrkor anses ha ett högt kulturhistoriskt värde. Det är inte enbart kvalitativa, estetiska eller historiska egenskaper som tillmäts värde, utan också symboliska och ickemateriella. Varje kyrka utgör ett lokalt kulturarv för sin bygd och är ofta bland de äldsta byggnaderna i socken. Kyrkorna har generella värden, d v s sådana som är gemensamma för alla kyrkor. I skriften "Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor", utgiven av Riksantikvarieämbetet, ges exempel på sådana värden och karaktärsdrag. Kyrkan och kyrkomiljön är karaktärsskapande för bygden, ett landmärke och en orienteringspunkt i landskapet. Den är en symbol för trygghet, kontinuitet och förankring i tillvaron. Det lagliga skyddet omfattar kyrkobyggnadens exteriör och interiör, dess inventarier samt kyrkogården med dess byggnader och fasta anordningar.

Kyrkomiljön

Kråksmåla socken är belägen på östsluttningen av sydsvenska höglandet i en småbruten, sjörik, ganska jämn och glesbebyggd skogsbygd. Socken gränsar i norr till Fagerhult, i väster till Älgshult i Kronobergslän, i söder till Bäckebo och i öster och nordost till Högsby socken.

En äldre landsvägsslinga ramar in kyrkan och kyrkogården i norr och öster och bildar samtidigt tillfart till kyrkan och den närliggande bebyggelsen samt ryggrad i den lilla samhällsbildningen kring kyrkan. Väster om prästgården, en bit från kyrkan, ligger Kråksmåla nya kyrkogård som anlades på 1950-talet. På kyrkogården som omger kyrkan finns en äldre klockstapel och stiglucka som båda är spånklädda. Klockstapeln är äldre än kyrkan och tillkom troligen i samband med byggandet av den gamla kyrkan eller något därefter. De spånklädda byggnaderna kyrka, klockstapel och stiglucka bildar med sin typiska fasadbeklädnad och ålderdomliga prägel en enhet som tydligt skiljer ut sig i omgivningarna. I detta sammanhang bör stigluckan särskilt nämnas då denna typ av större stigluckor varit betydligt mer allmän men idag är mycket sällsynt, något som bidrar till kyrkomiljöns stora kulturhistoriska värde.

Det första skolhuset byggdes 1858-59 på en tomt söder om kyrkan. Detta hus tjänade som skollokal ända fram till år 1921. Idag fungerar det som sockenstuga och församlingshus. Kråksmåla kyrka har legat centralt placerad i det sockencentrum som växte upp kring kyrkan och där funktioner som post, skola, affär och bank utgjorde viktiga funktioner. Idag har dessa verksamheter flyttat men kvar finns de byggnader i vilka de var inhysta. Detta gör att förnimmelsen av sockencentrum fortfarande lever kvar trots att även landsvägen dragits om och numer går väster om kyrkan.

Kyrkobyggnaden

Bakgrund

Dagens kyrka föregicks av en medeltida träkyrka med stensakristia uppförd på samma plats som dagens kyrka. Sakristian ingick ursprungligen i dagens kyrka men ersattes redan efter ett år med en ny i trä.

Exteriör

Kyrkan är en timmerkyrka byggd 1761-62 av Magnus Svensson, Fröjsmåla i Åseda socken. Kyrkan hade Peter Frölings träkyrka i Fagerhult som förebild. Det är troligt att Svensson även var verksam vid byggnationen av Näshult (som fick sin nuvarande tolvkantiga form vid ombyggnaden 1732) och Frödinge (tornlös spånklädd timmerkyrka med åttkantigformigt utbuktande mittparti, invigd 1744), vilka starkt påminner om varandra.

Kråksmåla kyrka har en mycket välbevarad exteriör som består av ett tornlöst långhus i skeppsform med kor i öster. Vid kyrkans norra långsida med direkt förbindelse med koret är sakristian belägen. Sakristian saknar utvändig ingång. Huvudingången till kyrkan går genom ett mindre vapenhus i den västra gaveln. Vid mitten av den södra långväggen finns en sidoingång genom ett vapenhus i likhet med det i den västra gavelväggen. Detta vapenhus inreddes dock med vask och skåp år 1992 och dörren mot kyrkogården sattes igen. Ett mindre vindfång finns vid den södra korväggen. Såväl långhus som sakristians väggar är utförda av liggande timmer. Vapenhusen i söder och väster liksom vindfånget till koret är uppförda i skiftesverk men är liksom resten av kyrkan spånklädda. Den förgående kyrkans stensakristia ingick ursprungligen i den nya kyrkan men ersattes redan ett år senare med dagens i trä. Väggarna är rödfärgade och taket tjärstruket. Pannrum från år 1932 är placerat under sakristian och nås via en trappa från öster.

Kyrkan som är uppförd i slutet av 1700-talet och har givits en traditionell utformning som var vanlig och mycket lik från medeltiden till mitten av 1700-talet då den nya nyklassicistiska stilen började förändra de svenska kyrkorna. Denna traditionella utformning tar sig i Kråksmåla kyrka uttryck i den södra sidans dubbla entréer till kor och kyrksal, sakristians placering i norr liksom det branta spånklädda taket och kyrkans förhållandevis små mått. De väl tilltagna fönstren är ett avtryck av byggnadstiden och den nya stilen. Till skillnad från den medeltida katolska kyrkan betonade 1700-talets protestantiska kyrka predikan vilket bl.a. visade sig i kyrkobyggnaderna genom stora ljusinsläpp. De stora rundbågiga fönstren kom från slutet av 1700-talet till slutet av nästa århundrade att bli ett av de mest signifikativa dragen i kyrkoutformningen i Sverige.

Trätrapporna som leder till entréerna på den södra sidan har sannolikt även ursprungligen varit av trä liksom ledstängerna. Idag är ledstängerna utförda i smide. Trapporna är fortfarande gjorda i trä men har ett sentida uttryck som något bryter av mot kyrkans ålderdomliga karaktär. Kyrkans sockel har i äldre tider varit putsad. Om detta var den ursprungliga utformningen kan inte sägas men det är inte otroligt.

Väggarnas avfärgning gjordes år 1928 i ljus röd färg. Detta var i äldre tider den vanligaste rödfärgen. Vid renoveringen 1932 förordades dock att nästa gång kyrkan målades skulle detta ske med en mörkare röd färg. Detta skedde sannolikt vid renoveringen 1946-47.

Kråksmåla kyrka som är en spånklädd timmerkyrka, bildar med den spånklädda klockstapeln, den spånklädda stigluckan och intilliggande bebyggelse en miljö med stort arkitektoniskt och kulturhistoriskt värde.

Interiör

År 1775 målades kyrkan invändigt av mästern Johan Wadsten och gesäll Zelander. Väggarna försågs med pilastrar och andra prydnader. I koret målades en altarpopsats med altartavla i trompe-l'oeil. I kortaket målades Gustav III:s inbundna namn med orden Veni vidi vici och mitt i kyrktaket framställdes uppståndelsen, domen, paradiset och helvetet.

År 1839 övermålades all dekormålning, något som kan ses som ett uttryck för den förändring av synen på gudstjänsten och kyrkorummet som i början av 1800-talet gjorde att liturgin allt mer inriktades på väckelse där åhörarnas delaktighet var central. Detta medförde att kyrkorummet i allt högre grad sågs som en väckelsesal där ordet och framförandet av detta var det centrala och arkitekturens uppgift blev att inrama och rikta uppmärksamheten mot predikan. I denna kontext måste det ursprungliga, livliga och föreställande måleriet i kyrkan ha varit både otidsenligt och störande.

Idag har det som återfunnits av det ursprungliga måleriet åter tagits fram. Mycket hade dock gått förlorat under åren, varför den ursprungliga målningsprakten endast återfinns och representeras av den ursprungliga altarpopsatsmålningen som togs fram år 1928 och bänkarnas måleri vilket togs fram år 1955.

Dagens predikstolskorg är från 1839 och har en senare tillverkad trappuppgång från koret. Ljudtaket kommer sannolikt från den föregående kyrkans predikstol. Korgen har en mycket tidstypisk nyklassicistisk utformning typisk för sin tillverkningstid. Det finns även uppgifter om att en ny predikstol tillverkades år 1798 av mästern Bergman.

Dörren mellan kor och sakristian är av gammal typ och troligen från den förutvarande kyrkan. Mot koret är dörren klädd med äldre smidda järnplåtar. Dessa togs fram under en senare plåtbeklädnad år 1955.

Det var mycket i kyrkorummet som ändrades vid renoveringen år 1955. De tvärställda bänkarna i långhusets sidopartier togs bort och kvarvarande bänkar drogs ända ut till väggarna och gjordes bekvämare. De gamla läktartrapporna togs bort och nya tillverkades. Läktaren utvidgades och gjordes rak, i höjd med det tidigare framskjutande mittpartiet. Fönstren försågs med nya innanfönster och både innanfönster och de yttre bågarna försågs med antikglas. Nytt golv lades in, ljuskronorna hängdes om i dubbla rader och 1839 års altarpopsats kring den ursprungliga altartavlan togs bort. Koret utvidgades och försågs med en ny altarring. Den icke ursprungliga, oljemålade pappspänningen i sakristian togs bort. Ett dopkapell skapades mitt på kyrkans norra sida där bänkinredningen minskades så att en större fri golvyta bildades. Det mittersta norra fönstret sattes igen och det nyrenoverade och konserverade Birgittaskåpet placerades i fönstrets ställe och en nytillverkad dopfunt ställdes på golvet framför.

Trots att kyrkan idag saknar mycket av sitt ursprungliga måleri, att både den ursprungliga predikstolen och altarringen bytts ut och att läktare och bänkkvarter byggts om bevarar interiören stora delar av sin ursprungliga utformning. Bevarat är taket, de karaktäristiska, timrade och opanelade väggarna, delar av det ursprungliga måleriet liksom bänkkvarterens utsträckning, dess skärmar, gavlar och dörrar liksom korbänkarna. Också kyrkans samtliga dörrar, däribland sakristians dörr (sannolikt härrörande från den tidigare kyrkan) är ursprungliga, liksom de äldre låsanordningarna som återfinns på flera dörrar i kyrkan. Sakristians invändiga

fönsterluckor, fönstrens järngaller samt den plåtbeklädda dörren ger oss också en bild av dess äldre funktion som kassavalv.

Sammantaget gör den ovan beskrivna, ursprungliga utformningen att kyrkan har en ursprunglig karaktär som med de bevarade delarna ger den ett stort kulturhistoriskt värde.

Inventarier

Kyrkan har flera medeltida konstföremål. Bland medeltida skulpturer märks ett helgonskåp med sekundärt insatt Birgittabild från 1400-talet samt en Sankt Göransgrupp från ca 1500, båda av hög konstnärlig kvalitet. Birgittaskåpet är en klenod både konstnärligt och som en så pass välbevarad representant för ett konstföremål från den katolska tiden. Birgitta som avled år 1373 förklarades för helgon år 1391 och fick strax därpå rangen av Sveriges skyddshelgon. En mer utbredd dyrkan av det svenska helgonet tog fart i Sverige först några årtionden in på 1400-talet och därmed började också bilder av henne att synas i kyrkorna. De hann dock inte bli allt för vanliga innan reformationen och med den en tyngdpunkt på ordet, gjorde att bildframställningar minskade. Genom detta är både skåpet och S:t Göransgruppen från 1500-talet minnen av tro och kult under den katolska tidens kyrka och båda bevarar stor del av sin ursprungliga bemålning. Birgittaskåpet är av hög konstnärlig kvalitet och utfört av Johannes Stenart, Lübecks ledande konstnär under 1400-talets tredje fjärdedel, och har genom detta även ett stort konstnärligt värde. Birgitta skulpturen hörde dock inte ursprungligen till skåpet utan infogades i detta på 1800-talet (enligt en tidningsartikel från 1928 står det i några av kyrkans arkivhandlingar angående altarskåpet att ”Inuti detsamma sitter en väl arbetad uppslagen bok” efter detta följer en beskrivning av det övriga skåpet). Ursprungligen var skåpet försett med en något högre skulptur. Förutom Birgittaskåpet och S:t Göransgruppen återfinns två medeltida madonnabilder i kyrkorummet.

Altartavlan är från 1762 är målad direkt på timmerväggen. Två av takkronorna kommer troligen från den gamla kyrkan medan en skänktes till kyrkan 1788. Dopfunten är tillverkad år 1955 för kyrkan och är ett modernt inslag i kyrkan som med sin enkla men arketypiska utformning väl finner sin plats i kyrkorummet.

Sammantaget kan sägas att kyrkan har ganska få inventarier men att de inventarier som finns är värdefulla och flera av dem av mycket hög kvalitet.

Sammanfattning

Åtminstone åtta stycken skeppsformiga timmerkyrkor byggdes under 1700-talet i Småland. Av dem är bara Näshult, Frödinge och Kråksmåla bevarade. Detta liksom kyrkans bitvis välbevarade interiör med en ursprunglig karaktär och flera äldre, karaktärsskapande inventarier och den mycket välbevarade exteriören och kyrkomiljön gör att kyrkan har ett stort kulturhistoriskt värde.

Källförteckning

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.

KLM Kalmar läns museums arkiv.

Konserveringsrapport, Jönköpings läns museum 2000:13.

Kyrkobyggnader 1760-1860 del 2 Småland och Öland. Riksantikvarieämbetet och kungl. Vitterhets- och Historieakademien, Stockholm 1993.

Lindahl Göran, Högkyrkligt lågkyrkligt frikyrkligt, Diakonistyrelsens bokförlag 1955.

Nationalencyklopedin på nätet.

